

The Abraham & Millie Arbesfeld
Kollel & Midreshet
Yom Rishon

Sunday Morning Learning Programs for Men & Women

WWW.KOLLELYOMRISHON.ORG • WWW.MIDRESHETYOMRISHON.ORG

*Af Hen Hayu be-Oto ha-
 Nes: Clarifying the
 Views of the Ba'alei ha-
 Tosafot in Learning and
 Scholarship*

Rabbi Dr. Ephraim
 Kanarfogel
 ל' אדר א' תשע"א • March 6, 2011

Rabbi Dr. Ephraim Kanarfogel: Af Hen Hayu be-Oto ha-Nes: Clarifying the Views of the Ba'alei ha-Tosafot in Learning and Scholarship
March 6, 2011 • Yeshiva University Jewish Studies Yom Iyun

(1) תלמוד בבלי – מס' פסחים (קח):

אמר ריב"ל: נשים חייבות בד' כוסות שאף הן היו באותו הנס. אמר רב יהודה אמר שמואל: ארבעה כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי מזיגת כוס יפה. שתאן חי - יצא, שתאן בבת אחת - יצא, השקה מהן לבניו ולבני ביתו - יצא. שתאן חי - יצא. אמר רבא: ידי יין יצא, ידי חירות לא יצא. שתאן בבת אחת, רב אמר: ידי יין - יצא, ידי ארבעה כוסות - לא יצא. השקה מהן לבניו ולבני ביתו יצא. אמר רב נחמן בר יצחק: והוא דאשתי רובא דכסא. מיתבי: ארבעה כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי רביעית, אחד חי ואחד מזוג, אחד חדש ואחד ישן, רבי יהודה אומר: צריך שיהא בו טעם ומראה יין. קתני מיהת: כדי רביעית, ואת אמרת כוס יפה! אמרי: אידי ואידי חד שיעורא הוא, מאי כדי מזיגת כוס יפה דקאמר - לכל חד וחד, דהוי להו כולהו רביעית. רבי יהודה אומר: צריך שיהא בו טעם ומראה. אמר רבא: מאי טעמא דרבי יהודה - דכתיב (משלי כג) אל תרא יין כי יתאדם. תנו רבנן: הכל חייבין בארבעה כוסות הללו, אחד אנשים ואחד נשים, ואחד תינוקות. אמר רבי יהודה: וכי מה תועלת יש לתינוקות ביין? אלא, מחלקין להן

(2) רש"י (שם)

שאף הן היו באותו הנס - כדאמרין (סוטה יא, ב) בשכר נשים צדקניות שבאותו הדור נגאלו, וכן גבי מקרא מגילה, נמי אמרינן הכי, דמשום דעל ידי אסתר נגאלו, וכן גבי נר חנוכה במסכת שבת (כג, א).

(3) רשב"ם (שם)

שאף הן היו באותו הנס. דאמר במס' סוטה (ד' יא): בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו וכן גבי מקרא מגילה אמר הכי משום דעל ידי אסתר הוה וכן גבי חנוכה במס' שבת (ד' כג). לשון מורינו הלוי:

(4) תוס' (שם)

שאף הן היו באותו הנס - ואי לאו האי טעמא לא היו חייבות משום דנשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא אף ע"ג דארבעה כוסות דרבנן כעין דאורייתא תיקון.

(5) שיטה מקובצת – מס' ערכין (ג).

שאף הן היו באותו הנס. בערבי פסחים פרשב"ם בשם ר' יצחק הלוי שעיקר הנס היה על ידם בפורים על ידי אסתר ובחנוכה על ידי יהודית לכן חייבים נשים בהדלקה וגם חייבים בארבע כוסות דאמרין בשכר נשים צדקניות נגאלו כדאיתא בפ"ק דסוטה ולישנא דאף הן לא משמע שפיר להאי פירוש' ועוד אמרי' בירושלמי ד' יונה אבוה דר' מונא היה מתכוון כו' משמע שלא היו עיקה הנס. תוספי הרא"ש ז"ל:

(6) רש"י מס' שבת (כג).

היו באותו הנס - שגזרו יונים על כל בתולות הנשואות להיבעל לטפסר תחלה, ועל יד אשה נעשה הנס.

(7) גליוני הש"ס לר' יוסף ענגיל – מגילה (ד).

שאף הן היו באותו הנס, נ"ב ע' שו"ת מהר"ם בר ברוך סי' תע"ג ומ"ש התוס' דמשום האי טעמא לא מחייבא אלא מדרבנן כו' ע' שו"ת מהרי"ל סי' צ"ד ד"ה ומה שנסתפקת כו' דמשמע מדבריו דמשום האי טעמא לא מחייבא אלא במצוה דרבנן אבל במצוה דאורייתא אפ"ל מדרבנן אין מתחייבת מזה הטעם עש"ה ותבן והטעם דבדאורייתא לא אזלי' כלל בתר טעמא ולא דרשי' טעמא דקרא ואין להם לחכמים לחייב נשים אפ"ל מדבריהם מפאת שאף הן כו' ודו"ק וע"ע שו"ת תשב"ץ ח"א סי' ג' עש"ה וע' מנחות ט"ו ב' שאר זרעים מדרבנן הוא דאסירי האי דעבד איסורא קנסוהו רבנן כו' אבל הכא לימא ק"ו והוא ג"כ סברא הנ"ל דבדרבנן אזלי' בתר טעם וסברא והילכך זה שעבר הדין נותן שיאסרו זרעיו ואם של חבירו אין לו לאסור ומשא"כ בדאורייתא לית לן למיזל בתר טעם וסברא כי מילי דאורייתא הם דברים עצמיים ועניינים מפאת פעולתם בעצמם ובזה שפיר א"א שיהי' פועל בזולת והוא עצמו לא יתפעל דזה עניין הק"ו שם עש"ה וע"ע תוס' יבמות נ"ז ב' ד"ה רב מש"ש ולא שייך כאן דיו כו':

(8) סדר ר' עמרם גאון (הוצאת ד. גולדשמידט) (עמ' קיא)

ואין צריך לומר שעשה נסים, שכך אמר ראש ישיבה, המקדש בפסח אין צריך לומר על הכוס שעשה נסים. מאי טעמא, הואיל וצריך לומר ועשה לנו את כל הנסים האלו, ושם צריך להזכיר שעבוד ועבדות ונס וגאולה, אינו צריך להזכיר כאן. ואם מזכיר שתי פעמים, מוציא שם שמים לבטלה. ובחנוכה ובפורים אנו אומרים אותה ברכה בפני עצמה, ששם אין קדוש ולא הגדה ולא סדר נסים כפסח, וכך מנהג בשתי ישיבות שאין אומרים.

וכך אמר רב נטרונאי גאון ריש מתיבתא, מי שאומר בקידוש של פסח אשר קדש את ישראל, וכשגומרין מה נשתנה אין אומר עבדים היינו לפרעה, ואינו אומר מתחלה, אלא אומר ויאמר יהושע אל כל העם עד ויעקב ובניו ירדו מצרים, ואומר מברוך שומר עד צא ולמד, וקורא ארמי אובד אבי עד שגומר את הפרשה כלה, פסוקין כמות שהן ואינו אומר מדרש כלל, ואומר רבן גמליאל אומר, ואשר גאלנו והלל, תימה גדול בדבר זה. מי שנוהג מנהג זה אין צריך לומר שלא יצא, אלא כל מי שעושה כן, מין הוא, וחלוק לב הוא, וכופר בדברי חכמים ז"ל, ובזוהר דברי משנה ותלמוד. וחייבין כל הקהלות לנדותו ולהבדילו מקהל ישראל, ככתוב והוא יבדל מקהל הגולה (עזרא י', ח').

9) שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג – סי' תעג)

השיב ר"ת למהר"ם משה מפונטיזא דנשים חייבות בג' סעודות אע"ג דהו"ל מעשהז"ג =מצות עשה שהזמן גרמה= דאף הן היו באותו הנס [דמן] דלחם משנה האכילין וכן חייבות לבצוע על ב' ככרות ועוד (בנדפס ועוד דעשה צרכים שוה בכל דהא נשים וזה אין לו הבנה וצ"ל כמו שהגהתי) [דעשה דרבנן שוה בכל ואין נראה] דהא נשים פטורות מק"ש אע"ג דאית בהו עול מלכות שמים לא מחייבי' להו מדרבנן כדאמ' פ' מי שמתו (כ' ע"ב) ואע"ג דאיכא מאן דאית ליה דק"ש דרבנן. וטעם ראשון שפי' שאף הן היו באותו הנס לא ידענא אי א"ש דנהי דליכא לאקשוויי מהא דקאמר התם נשים חייבות בקידוש היום ד"ת לא מפיך ליה אלא מזכור ושומר דכל שישנו בשמירה ישנו בזכירה אבל מהאי טעמא לא [כי] לא קשי' דאותו הנס לא שייך לקידוש אבל מ"מ לא שייך טעמא שאף הן היו אלא היכא דהמצוה באה על הנס שאירע לישראל שהיו בסכנה ונמלטו דומי' דמגילה ובד' כוסות ובנר חנוכה.

10) תוס' מגילה (ד.)

שאף הן היו באותו הנס - פירש רשב"ם שעיקר הנס היה על ידן בפורים על ידי אסתר בחנוכה על ידי יהודית בפסח שבזכות צדקניות שבאותו הדור נגאלו וקשה דלשון שאף הן משמע שהן טפלות ולפירושו היה לו לומר שהן לכך נראה לי שאף הן היו בספק דלהשמיד ולהרוג וכן בפסח שהיו משועבדות לפרעה במצרים וכן בחנוכה הגזירה היתה מאד עליהן גבי מצה יש מקשה למה לי היקשא דכל שישנו בכל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה תיפוק ליה מטעם שהן היו באותו הנס וי"ל דמשום האי טעמא לא מחייבא אלא מדרבנן אי לאו מהיקשא ורבינו יוסף איש ירושלים תירץ דסלקא דעתך למיפטר מהגזירה שוה דט"ו ט"ו דחג הסוכות כדפי' פרק אלו עוברין (פסחים מג: ד"ה סלקא).

11) הגהות מרדכי (שם)

שאף הן היו באותו הנס נשאל לרבינו תם אם נשים חייבות בשלש סעודות בשבת והשיב דודאי חייבות שאף הן היו בירידת המן ועל ידי כן נתקן שלש סעודות בשבת: הגה"ה פרש"י בערבי פסחים בשם ר"י הלוי לפי שעיקר הנס היה על ידן וכן בנר חנוכה ובד' כוסות כדאמר בזכות נשים צדקניות שבאותו הדור נגאלו ומיהו הלשון לא משמע הכי דקאמר אף הן היו באותו הנס להשמיד ולהרוג ולאבד ואע"ג דפרעה לא גזר אלא על הזכרים מכל מקום הנשים לא היו יכולות להתקיים בלא הזכרים עכ"ה: הגה"ה ואם תאמר יהיו נשים חייבות בסוכה שאף הן היו בנס דענני הכבוד וכן יהיו חייבות במצה מטעם זה ומה צריך טעם דכל שישנו בכל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה ויש לומר דלא אמרינן הא טעמא אלא במילתא דרבנן כגון מגילה וחנוכה וד' כוסות עכ"ה:

12) תוס' – מס' סוכה (לח.)

מי שהיה עבד ואשה - משמע כאן דאשה פטורה מהלל דסוכות וכן דעצרת וטעמא משום דמצוה שהזמן גרמא היא אע"ג דבהלל דלילי פסחים משמע בפרק ערבי פסחים (דף קח.) דמחייבי בד' כוסות ומסתמא לא תיקנו ד' כוסות אלא כדי לומר עליהם הלל ואגדה שאני הלל דפסח דעל הנס בא ואף הן היו באותו הנס אבל כאן לא על הנס אמור.

13) רמב"ם – הל' חנוכה (ד:יב)

מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד וצריך אדם להזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל והודיה לו על הנסים שעשה לנו, אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק.

14) מגיד משנה (שם)

מצות חנוכה וכו'. שם (דף כ"ג:): אמר רב הונא הרגיל בנר חנוכה הויין לו בנימ ת"ח: ומ"ש רבינו אפילו אין לו מה יאכל וכו'. נראה שלמדו ממה שנתבאר פ' ז' מהלכות חמץ ומצה שאפילו עני שבישראל לא יפחות מד' כוסות והטעם משום פרסומי ניסא וכ"ש בנ"ח דעדיף מקדוש היום כמו שיתבאר בסמוך:

15) בתוך פסקי הר"י (כת"י קימבריג')

ובר דלא שייך טעמ' דאף הן היו באותו הנס אלא שעל ידי הנס באה המצוה, כמו במקרא מגילה שכולן היו בסכנה (ובחנוכה) ונמלטו, [ובחנוכה] ובד' כוסות ובהגדה.